

bilitásra – legalábbis azt, hogy a társadalom egyes csoportjai nagyobb mobilizációról álmodoztak, és ezért lehetett a gyors felemelkedést ígérő nyilaskeresztes propaganda pozitív „hívószó” nekik.

A mobilizációs tézist megerősítik Mark Pittaway kutatásai. Díjnyertes könyvében (*The Workers' State*) úgy érvel, hogy a háború utáni Magyarországon – ellentétben Ausztriával – volt bázisa a szélsőbaloldálnak, nem utolsósorban azért, mert nagyobb egyenlőséget és gyorsabb felemelkedést (vagy egyáltalán felemelkedést) ígért azoknak, akik a Horthy-korszakban legfeljebb egy ínséges szegényparaszti létre számíthattak. Éppen ezért lehetséges, hogy nemcsak a zsidó-nem-zsidó kollektív emlékezet kettős; van egy *másfajta* felosztás is, ami éppen a fenti osztályellentét mentén osztja meg a magyar társadalmat. A kötet erre nézve is szolgáltat statisztikai bizonyítékot: a magasabb státuszúak a népbíróságokon is jobban remélhették a felmentést – vagyis hiába szorgalmazta a kommunista rezsim az elitcsereit, az előítéletek és a magasabb státuszúak pozitív megkülönböztetése a háború után is megmaradtak, továbbéltek.

A társadalmi nemek tekintetében is hoznak a szerzők újdonságokat. Itt emlitem meg Pető Andrea Bolyai-díjas könyvét (*Napasszonyok és holdkissasszonyok*), ahol a szerző arra a látszólagos paradoxonra keresi a választ, hogyan lehetséges a konzervatív női politizálás – hiszen a politika „hagyományosan” a férfiak territórium. Ugyanígy, a kötet kitér arra, hogy a vádlottak között feltűnően sok a nő – akik általában akkor kapnak enyhébb büntetést, ha hajlandóak arra, hogy eljuttassák a hagyományos női szerepeket. Ezt a tézist Pető Andrea kvalitatív kutatásai is megerősítik (Pető 2012). Feltűnő, hogy a bírák közti nőket nagy arányban az Országos Szakszervezeti Tanács és a Nemzeti Parasztpárt delegálja – miközben legkisebb arányban a Független Kisgazdapárt, ami a párt „férfias” előítéleteit és jellegét is kifejezheti.

A kötet sok mindenben hozzájárul a szembenézéshez, fogadtatása várhatóan mutatja, hogy a magyar társadalom mennyire áll készen erre a folyamatra. A Krausz Tamás és Varga Éva Mária szerkesztésében megjelent kötet (*A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban*) vegyes fogadtatása mindenesetre arra vall, hogy e tekintetben hosszú még az út, és sokan ma is folytatják a sérelmi politikát. Összességében a kötet statisztikailag „rendbe rakja” a népbíróságok működésének sokat vitatott kérdését; következtései – éppen a szigorú módszertan eredményeképpen – nem megkerülhetők a témával foglalkozók számára, akik az oknyomozó történetírás módszerével közelítik meg a kérdést, és nem a sérelmi narratívákat kívánják reprodukálni.

Az egészében véve informatív és tudományosan magas színvonalú kötettel kapcsolatban csak két kritikát említenék. Az egyiket a szerzők maguk is írják: szükséges, hogy kvalitatív kutatások egészítsék ki a képet (amelyeket Pető Andrea maga is folytat!). Itt mindenesetre megjegyzem, hogy minden ilyen irányú kutatást folytató szerzőnek nagy segítséget jelent *A politikai igazságszolgáltatás* kitűnő kvantitatív elemzése, hogy segítse az indulást és az általános tájékozódást.

A másik megjegyzés az összehasonlításra vonatkozik. Hasznos lett volna beiktatni egy kelet-európai kitekintő fejezetet a népbíróságok működéséről. A de-faszálást ugyanis nem Sztálin kényszerítette rá a magyarokra; erre nemzetközi szerződések voltak. Egy ilyen kitekintés a kelet-európai államszocialista rendszerek kiépüléséről való gondolkodást is tisztábbá teheti.

Bartha Eszter

Fr. Kálmán Peregrin OFM

DOKUMENTUMOK GRÓSZ JÓZSEF KALOCSAI ÉRSEK HAGYATÉKÁBÓL 1956–1957

Szent István Társulat–Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet. Bp. 2011. 695 o.

A Magyar Katolikus Egyház, azon belül pedig a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye 2011-ben emlékezett meg Grósz József néhai kalocsai érsek pappá szentelésének századik, letartóztatásának hatvanadik, szabadulásának ötvenötödik, valamint halálának ötvenedik évfordulójáról. (Az ismertetés az MTA-PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport támogatásával készült el.) Az emlékévként jelent meg a Szent István Társulat és a Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet közös kiadványaként Fr. Kálmán Peregrin ferences történész három részesre tervezett munkájának első kötete, melyet a szerző, szüleinek ajánlott. Nevezett kötet Grósz József érsek 1956-os szabadulása és a forradalom leverése utáni esztendőből származó, a főpásztor hagyatékában fennmaradt forrásokat vonultatja fel. Fr. Kálmán tervei szerint a jövőben egy-egy to-

vábbi kötetben fogja feltárni a szakma és az érdeklődők számára az 1958–1959, és az 1960–1961 közötti időszakból származó iratokat.

A kötet két nagyobb részből tevődik össze. Egy nagyobb „lélegzetű” bevezető tanulmányból és a forrásközlésből, mely ugyancsak két részre van felosztva, 1956-ra és 1957-re. Ezen belül a felvonultatott források keletkezésük szerinti időrendben követik egymást (az összetartozóak, pl.: válaszevelek esetében, ezek egymás után szerepelnek). Még a tanulmányt megelőzően Fr. *Kálmán* beszámol a Grósz-hagyaték általa tanulmányozott anyagának állapotáról, továbbá a még ezen felül Grósz érsekségének eme utolsó időszakából származó források Kalocsai Főegyházmezei Levéltárban található felosztásáról, illetve, hogy milyen forrásközlési módszereket, jelöléseket, hivatkozásokat, rövidítéseket, stb. alkalmazott a dokumentumközlésekben. Itt megemlíti a ferences kutató, hogy mely szakaszokban érintkeztek kutatásai *Balogh Margit* és társai munkájával. A dokumentumokat a kutató maga látta el címekkel, praktikussági szempontból.

A kötet bevezető tanulmánya, — mint a szerző maga is bevallja —, hosszabb, mint általában egy bevezető tanulmány szokott lenni. Fejezeteken belül alfejezetekre is felosztotta írását. Fr. *Kálmán* nagy arányban vonultat fel tanulmánya hivatkozásai közt — a kötet dokumentum részében szereplő források és állambiztonsági iratok mellett — visszaemlékezéseket, emlékiratokat, s ezzel eléri, hogy még sokrétűbb legyen az összeálló munka. Így, több szemszögből, egy összetettebb — s talán érdekesebb — látásmódot kapunk a korszakról. A forrásszemélyek között vannak egyaránt már elhunytak (pl.: Mindszenty József, Papp Kálmán, Shvoy Lajos, Petróci Sándor) és ma is köztünk élők (pl.: Paskai László OFM, Takács Nándor OCD). Írásában a ferences kutató először általánosságban számol be arról, hogy miként viszonyult az Egyházhhoz a második világháborút követően szovjet támogatással berendezkedő államhatalom; feleleveníti az egyes püspökökkel történő állami összeütközéseket. Ezt követően tér rá a szerző az 1956–1957-es esztendő korszakának behatóbb elemzésére. Ezzel kapcsolatban különös tekintettel vizsgálja az érsek szabadságát követő, székvárosába történő visszatérésének körülményeit, illetve a főpásztorok a pártállamhoz való viszonyulását. Itt kiemelten mutatja be a rezsim kudarccal végződő törekvését arra, hogy Grósz érseket hű ügynökei között tudja. Beszámol arról is, hogy ugyan esetenként gyakorlati okokból enged a rendszernek, hogy az Egyház és hívei számára elérjen valamit, de határozottságával így is nagy fejfájást okoz a pártállami vezetésnek azzal, hogy nem úgy vezeti a püspöki kart, mint korábban Czapik Gyula, s így — pl. Beresztóczy Miklós kiküldése az üléstről — nem tudnak olyan befolyással lenni a püspöki kar döntéseire, mint számukra kívánatos lenne. Grósznak a magyar Egyház vezetőjeként megtett lépései közül különösen fontos, a szerző által felvázolt azon döntése, mellyel a Rómától történő szakadás pártállami törekvését kezelni tudta, s ahogyan a kapcsolatot az Apostoli Szentszékkal fenntartotta. Továbbiakban még bemutatja Grósz József és a Magyar Katolikus Egyház forradalomhoz való viszonyulását, reakcióját, illetve, hogy milyen álláspontra helyezkedtek a forradalom után, majd újonnan kiépülő Kádár-rendszer irányában. Fr. *Kálmán* megállapítást von le a Mindszenty és Grósz személyisége és önmaguk szerepelfogása tekintetében, azaz, hogy melyikük miként tekintett saját maga szerepére, illetve pozíciójára Magyarország és az Egyház viszonylatában.

Fr. *Kálmán Peregrin* kötete második, dokumentumközlő részét követően korabeli fotókkal — többek között az 1956–1957-es évben a magyar egyházmegyék élén álló főpásztorok sajtófotóival — tette még szemléletesebbé a könyvet. A ferences történész kötete hasznos támpontul szolgálhat a néhai kalocsai érsek munkásságának kutatásában a szakemberek számára, továbbá az érdeklődők is haszonnal forgathatják. Az '56-os események kutatói részére is szolgálhat a kötet újabb információkkal. A nagy mennyiségű dokumentum közreadása mindenképpen egyszerűbb hozzáférést biztosít a historikusok számára. A kötet precíz összeállítása elővetíti a majdani két folytatás igényességét — annak ellenére, hogy a szerző magával kapcsolatban szerényen megemlíti, hogy nem rendelkezik levéltárosi végzettséggel.

Sági György

NÉGY KÖNYV A VAJDASÁG TÖRTÉNETÉBŐL ARHIVSKI IZVORI TITOVE JUGOSLAVIJE 1–4.

Molnár Tibor: A zentai városparancsnokság válogatott iratai 1944–1945. Odabrani spisi komande grada Senta 1944–1945. Szeged – Zenta, Csongrád Megyei Levéltár – Zentai Történelmi Levéltár, 2011.